

Dzieje Grodu Przemysła©

„Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania im. Cyryła Ratajskiego”

„Dzieje Grodu Przemysła”

*„Dzieje Grodu Przemysła”
Numer 11/listopad 2012*

Mateusz Hurysz

Wkład Poznaniaków

do kultury światowej

Rola Poznańczyków w skarbcu ludzkości...

Część VII – Gaspar da Gama

M. H.

*Przedmiotem kultury będzie wszystko to, co przyjmie czysty i szlachetny
skarbiec ludzkości, co odrzuci to znaczy, że nigdy nim nie było.
Historia nie raz pokazała, co przetrwało,
a co zginęło w czeluściach i mrokach przeszłości*

Metryczka osobowa		
1. Numer porządkowy	7	-
2. Postać	Gaspar da Gama	1444 – 1510
3. Epoka	Nowożytność	XV/XVI w.
4. Wkład	Kolumb z Poznania. Wybitny podróżnik służący w wielu wyprawach portugalskich. Odkrywcą lub współodkrywcą Brazylii. Tłumacz i znawca miejscowych obyczajów.	

1. Poznaniak

Jestem Żydem z Królestwa Polskiego, z miasta Poznania, stolicy Wielkopolski i siedziby biskupa, znacznego i silnie obwarowanego miasta, zaopatrzonego należycie w środki żywności, z którego to miasta, uciekłem wraz z rodziną – istnieje prawdopodobieństwo, że tak młody Kacper, przedstawił się słynnemu odkrywcy Vasco da Gama, kiedy został przez niego złapany na szpiegostwie. O Gasparze wiemy niewiele, trzeba jednak postać jego rozślawić w Poznaniu, bo historia o nim jest niesamowita.

Tym tekstem opuszczamy średniowiecze i przechodzimy do wczesnej nowożytności. Do postaci, która z dotychczas poznanych jest najlepiej znana w świecie, szczególnie odkryć.

2. Wkład do kultury światowej

Najwybitniejszy polski podróżnik w czasach Wielkich Odkryć

Podróżując na usługach portugalskich dotarł m.in. do Afryki Wschodniej, Indochin, Cejlonu, Jawy. Służył w kilku wyprawach portugalskich jako tłumacz i znawca miejscowych obyczajów. Doskonale znał wybrzeża Afryki Wschodniej, co w pierwszych latach po przetarciu szlaku przez Vasco da Gamę pomagało portugalskim żeglarzom w docieraniu do Indii słabo jeszcze znaną drogą. Miał być również uczestnikiem wyprawy Cabrala, podczas której odkryto Brazylię. W kronikach portugalskich ślad o nim urywa się w 1510 roku. „Encyclopaedia Judaica”, wydana w Berlinie w 1931 roku, podaje informacje, że zginął w Indiach przy zdobywaniu Kalikatu, dzisiejszego miasta Kozhikode w stanie Kerala.

3. Biogram

Rys ogólny

Ważnym czasem w historii świata był Okres Wielkich Odkryć Geograficznych. Szczególną aktywnością w odkrywaniu nowych lądów wykazały się kraje Europy położone nad Oceanem Atlantyckim – Hiszpania, Portugalia, Anglia i Francja. Polska ze swoim położeniem w środku Europy nie miała sprzyjających warunków do uczestniczenia w odkryciach geograficznych.

Od dawna jednak w Polsce istniała psychologiczna potrzeba odnalezienia kogoś z Polski, kto także byłby odkrywcą. I tak pojawiła się postać Jana z Kolna – rzekomego odkrywcy Ameryki. W miastach na Wybrzeżu trafić możemy na ulice imienia Jana z Kolna.

Tylko, że jest to postać legendarna, która najprawdopodobniej nigdy nie istniała. Tymczasem istnieje niekwestionowana postać historyczna, Żyda z Poznania, który był odkrywcą lub współodkrywcą Brazylii. Kolumb z Poznania.

Kiedy w 1456 r. jako kilkuletni sześcioletni opuścił rodzinny Poznań, zapewne nie śmiał marzyć, że będzie mu dane zobaczyć kawał świata jakiego przed nim nie ujrzal żaden Europejczyk, że będzie piastował wysokie urzędy o jakie on – nędzny żydowski uchodźca nie miał prawa się nigdy ubiegać, że wreszcie przyjmie chrzest, zostanie szlachcicem i zaufanym portugalskiego króla. No i w końcu, że na tym wszystkim nieźle zarobi. A już zupełnie nie potrafił sobie wyobrazić tego, że za kilkadziesiąt lat polscy historycy uznają go za najwybitniejszego polskiego podróżnika w czasach wielkich odkryć.

W Polsce pierwszy zainteresował się jego osobą niestrudzony odkrywca i badacz poloników Joachim Lelewel. W swej pracy Polska. „Dzieje i rzeczy jej” (Poznań 1858) napisał: *Bez Żyda z Poznania po Indji krążącego, a chrztem Gaspar da Gama zwanego, Vasco da Gama 1498 i Kabral 1500 nie mieliby tego powodzenia w swych wyprawach, jakie on im zjednał.*

Niewiele wiemy o początkach życia tego człowieka, którego pełne kontrowersji, barwne życie, mogłoby stanowić scenariusz do przygodowego filmu.

Początki

Historia odnotowała postać Żyda z Poznania pod nazwiskiem Gaspar da Gama. Inne źródła podają inne nazwiska: Gaspar de Lemos, Gaspar d'Almeida lub Gaspar da India. Wiemy, że urodził się w Poznaniu w 1450 roku.

Nie znamy prawdziwego nazwiska tego człowieka. Istnieją jednak uzasadnione domniemania, że nosił imię Kacper. Portugalskie źródła historyczne określają go: „judeu do Reyno de Polonia de Posna” – Żyd z Królestwa Polski z miasta Poznań. W 1454 roku w Poznaniu wybuchły tumulty antyżydowskie. Starano się zmusić Żydów do konwersji na chrześcijaństwo. Wobec takiego niebezpieczeństwa rodzice Gaspara, wraz z całą rodziną postanowili opuścić Polskę.

Wyjazd z Polski

Celem podróży miała być Jerozolima. Nie udało się jednak pokonać całej długiej trasy w jednym etapie. Rodzina Gaspara zatrzymała się na pewien czas we Włoszech. Dopiero później dotarła do Jerozolimy. Ciekawość świata nie pozwoliła Gasparowi pozostać na stałe w Jerozolimie. Udał się do Aleksandrii. Tam z nieznanymi przyczynami dokonał konwersji na islam.

Kolejnym etapem w życiu Gaspara było Goa w Indiach. Początkowo był tam niewolnikiem, lecz później odzyskał wolność. Wiadomo jest, że w Goa zajmował się handlem a także został szpiegiem na usługach władcy tego kraju.

Okres z Vasco da Gama – czas Wielkich Odkryć

W roku 1498 do Goa przybyła flota portugalskiego odkrywcy Vasco da Gamy, otwierając szlak morski do Indii.

Wówczas na statku Vasco da Gamy (1469-1524) pojawił się Gaspar. Powiedział, że jest chrześcijaninem i niewolnikiem bogatego właściciela wyspy Saboia. Vasco da Gama zorientował się, że jest to podstęp. Gaspar miał pod swoim dowództwem czterdzieści okrętów, których zadaniem było zaatakowanie w odpowiednim momencie portugalskiej floty. Po tym zdarzeniu Gaspar został przez Portugalczyków zaarrestowany. Najprawdopodobniej cała ta przygoda zakończyłaby się dla Gaspara śmiercią. Portugalczycy jednak zorientowali się, że mają do czynienia z postacią nieprzeciętną, wybitnym znawcą Indii. W tej sytuacji zaproponowali mu współpracę. Postawili jednak warunek, że Gaspar musi dokonać konwersji na katolicyzm. Gaspar przystał na tą propozycję. Ojcem chrzestnym Gaspara został sam Vasco da Gama, który również udzielił mu swojego nazwiska. Od tego dnia Gaspar da Gama stał się uczestnikiem rejsów na portugalskich statkach. Pełnił tam funkcje tłumacza i znawcy miejscowych obyczajów. Wiadomo jest, że dotarł do Indochin, na Jawę, na Cejlon i do Wschodniej Afryki.

Szczególnie ceniono sobie pomoc Gaspara da Gamy podczas rejsów dookoła Afryki, nowootwartym szlakiem do Indii. W Portugalii przedstawiono go królowi Dom Manuelowi I Szczęśliwemu (1469-1521). Został dworzaninem króla uzyskując tytuł „kawalera mojego domu”. Gaspar da Gama brał udział w wyprawie Pedro Álvaresa de Cabrala (1467 lub 1468-1520 lub 1526), podczas której w roku 1500 odkryto Brazylię. Gaspar i Nicolau Coelho byli pierwszymi osobami, które postawiły stopę na Nowym Łądzie. W drodze powrotnej spotkał Amerigo Vespucciego (1454-1512), któremu doradzał w kwestii jego przyszłych podróży.

Do niedawna historycy uważali, że odkrycie Brazylii było dziełem przypadku. Układ prądów morskich na Oceanie Atlantyckim jest taki, że aby dopłynąć do Przylądka Dobrej Nadziei, należało popłynąć na zachód, w stronę wybrzeży Brazylii. Wystarczyło więc popłynąć wystarczająco daleko na zachód, by dotrzeć do Ameryki. Dziś w naukach historycznych taka teza nie jest już zupełnie pewna. Istnieją uzasadnione domniemania, że Gaspar mógł już wcześniej wiedzieć o istnieniu Nowego Łądu i celowo skierować flotę wystarczająco daleko na zachód. Twierdzenie to jest tym bardziej uzasadnione, że jeszcze przed odkryciem Brazylii, dokonano podziału stref wpływów pomiędzy Hiszpanię i Portugalie, znanego jako Traktat z Tordesillas (1494).

Traktat ten przyznaje tereny dzisiejszej Brazylii, właśnie Portugalczykom. Istnieją również przypuszczenia, że już w starożytności odbywano rejsy w stronę Brazylii. Taką nierozwiązaną do dziś zagadką jest znaleziony w pobliżu Rio de Janeiro, kamień pokryty pismem fenickim.

Brazylijczyk Afrânio Peixoto (1876-1947) określa Gaspara da Gamę jako „pierwszego badacza tych ziem”, a niemiecki uczyony Alexander von Humboldt (1769-1859) „współodkrywcą Brazylii”. W latach 1502 i 1505 żydowski podróżnik powraca do Indii.

W kronikach portugalskich historia Gaspara da Gamy urywa się w roku 1510. Z kolei według „Enciclopedia Judaica” (Berlin, 1931), *Gaspar zginął w Indiach. Miało to miejsce podczas walk o zdobycie miasta Kalikat (dziś Kozhikode) w stanie Kerala*. Zdaniem portugalskich historyków Gaspar umarł w Lizbonie.

4. Ciekawostka

„W czasie tej wyprawy miał miejsce ciekawy epizod. Na zakotwiczonym w pobliżu półwyspu Angediva okręcie portugalskiego żeglarza zjawił się jakiś człowiek lat około czterdziestu, ubrany w płótno i przystrojony w piękny turban. Pozdrowił Portugalczyków, prosząc po wenecku o pozwolenie wejścia na pokład. Przedstawił się jako wysłannik władcy Goa, który chętnie przyjąłby gości z dalekiej Europy. Podejrzewając podstęp, dowódca wyprawy portugalskiej kazał wziąć go na tortury, aby wyznał, kim jest naprawdę i w jakim celu przybył. Wtedy dziwny nieznajomy zeznał, że jego rodzice byli poddanymi króla polskiego i do 1450 roku mieszkali w pewnym mieście zwanym Posna. Gdy Żydom tam osiedlonym kazano przyjąć chrześcijaństwo, przybyli do Jerozolimy, a stamtąd udali się do Aleksandrii, gdzie on się urodził”.

5. Podsumowanie

Gaspar da Gama był pierwszą znaną postacią związaną z Polską pochodzeniem, a z Portugalie działalnością na morzach i oceanach. Ślad po nim w kronikach portugalskich urywa się w 1510 roku. Większość historyków przypuszcza, że zmarł w wieku około 60 lat po powrocie z zamorskich wypraw. „Encyclopaedia Judaica”, wydana w Berlinie w 1931 roku, podaje, że zginął w Indiach przy zdobywaniu Kalikatu, dzisiejszego miasta Kozhikode w stanie Kerala. Imię chrześniaka Vasco da Gamy przewija się przez niemal wszystkie kroniki dotyczące złotego okresu ekspansji Portugalie na oceanach i dalekich łądach. Pierwotnie brzmiało ono chyba Kasper. Nazwiska rodziców nie udało się ustalić. Opis okoliczności opuszczenia przez nich Polski podaje portugalski historyk XVI wieku João de Barros, w oparciu o relację uczestnika pierwszej wyprawy Vasco da Gamy do Indii, Alvaro Velho. Jego właśnie słowa zacytowałem na wstępie. Polski historyk i geograf, Bolesław Olszewicz, stwierdził, że istotnie tumulty antyżydowskie odnotowane są w kronikach poznańskich w 1454 roku, ale król polski nigdy nie ogłosił w swoim państwie edyktu nakazującego, aby wszyscy Żydzi, którzy tam się znajdowali, stali się chrześcijanami w ciągu 30 dni, albo żeby wyjechali z jego królestwa. Barros tak sobie to wyobrażał przez analogię do wypędzenia Żydów z Hiszpanii i Portugalie.

6. Ikonografia

1. Trasa podróży Gaspara da Gamy z eskadrą Pedra Alvareza Cabrala do brzegów Brazylii (1500) i dalej w stronę Indii

2. Trasa podróży Gaspara da Gamy z wytyczonymi punktami na mapie

**3. Ojciec chrzestny Gaspara,
słynny podróżnik Vasco da Gama**

4. Statek z czasów Gaspara, czy takim mógł podróżować?

7. Opracowania i ikonografia

Tekst przedrukowany z drobnymi zmianami:

<http://archiwum.wiz.pl/1998/98061800.asp>

<http://lukaszpkozlowski.blogspot.com/2012/02/poznaniak-ktory-odkrywa-swiat-gaspar-da.html>

http://pl.wikipedia.org/wiki/Gaspar_da_Gama

<http://poznan.jewish.org.pl/index.php/Zasluzeni/Gaspar-da-Gama-zydowski-podroznik-z-Poznania.html>

M. J. Januszkiewicz, A. Pleskaczyński, „Podręcznik Poznańczyka albo 250 dowodów wyższości Poznania nad resztą świata”, Poznań 2002, s. 141-142.

Źródła ikonograficzne:

0. [strona 4 – *Gaspar daGama*] http://czytelniabrasil.blogspot.com/2011/06/gaspar-da-gama_7955.html

1. <http://lukaszpkozlowski.blogspot.com/2012/02/poznaniak-ktory-odkrywa-swiat-gaspar-da.html>

2. <http://lukaszpkozlowski.blogspot.com/2012/02/poznaniak-ktory-odkrywa-swiat-gaspar-da.html>

3. <http://lukaszpkozlowski.blogspot.com/2012/02/poznaniak-ktory-odkrywa-swiat-gaspar-da.html>

4. <http://lukaszpkozlowski.blogspot.com/2012/02/poznaniak-ktory-odkrywa-swiat-gaspar-da.html>

Dzieje Grodu Przemysła©

Dzieje Grodu Przemysła©